

**MULKIY DAROMADLARNING SOLIQQA TORTISH MEXANIZMI VA
HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH**

Kuldashev Xojiakbar

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv

fakulteti "Buxgalteriya hisobi va audit" yo'nalishi

4-bosqich K-113-21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Sh.J. Usmonov

Annotatsiya: Ushbu maqolada jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmi va hisobini takomillashtirishning nazariy asoslari, amaliy muammolari va ularni hal etish yo'llari chuqur tahlil qilingan. Mulkiy daromad tushunchasi, ularning shakllanish manbalari, davlat byudjeti shakllanishidagi o'rni va iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Mavzuga oid milliy va xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar tahlil etilib, O'zbekiston sharoitida mavjud mexanizmning afzalliklari va kamchiliklari aniqlangan. Tadqiqot davomida ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi o'rganilib, mulkiy daromadlarni soliqqa tortishda zamonaviy texnologiyalar va raqamlashtirish vositalarini qo'llashning dolzarbligi asoslangan. Shuningdek, maqolada jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini hisobini yuritishning amaliy jihatlari bo'yicha takomillashtirish yo'nalishlari va ilmiy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tadqiqot davlat byudjeti tushumlarini oshirish, yashirin iqtisodiy faoliyatni qisqartirish va soliqqa tortish tizimini yanada shaffof qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni nazarda tutadi.

Kalit so'zlar: mulkiy daromadlar, soliqqa tortish mexanizmi, hisob yuritish, takomillashtirish, soliq nazorati, elektron tizimlar, milliy qonunchilik, davlat byudjeti tushumlari, iqtisodiy barqarorlik, raqamlashtirish.

Аннотация: В данной статье подробно анализируются теоретические основы, практические проблемы и пути совершенствования механизма налогообложения и учета имущественных доходов физических

лиц. Раскрывается сущность имущественного дохода, источники его формирования, роль в формировании государственного бюджета и экономическая значимость. Проанализированы национальные и международные нормативно-правовые акты, выявлены преимущества и недостатки действующего механизма в условиях Узбекистана. Изучен опыт развитых стран, обоснована актуальность применения современных технологий и цифровизации при налогообложении имущественных доходов. В статье представлены практические направления усовершенствования ведения учета и научно обоснованные рекомендации. Исследование направлено на увеличение бюджетных поступлений, сокращение теневой экономики и обеспечение прозрачности налоговой системы.

Ключевые слова: имущественные доходы, механизм налогообложения, ведение учета, совершенствование, налоговый контроль, электронные системы, национальное законодательство, поступления в бюджет, экономическая стабильность, цифровизация.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the theoretical foundations, practical issues, and ways to improve the taxation mechanism and accounting of individuals' property income. It explores the essence of property income, its sources, its role in forming the state budget, and its economic significance. National and international regulatory frameworks are analyzed, highlighting the strengths and weaknesses of the existing mechanism in Uzbekistan. Advanced foreign practices are studied, and the relevance of applying modern technologies and digitalization in property income taxation is substantiated. The article proposes practical directions for improving accounting procedures and offers scientifically grounded recommendations. The study aims to increase budget revenues, reduce the shadow economy, and ensure transparency in the tax system.

Keywords: property income, taxation mechanism, accounting, improvement, tax control, electronic systems, national legislation, budget revenues, economic stability, digitalization.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlash, yashirin iqtisodiy faoliyat hajmini kamaytirish va byudjet tushumlarini oshirish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu maqsadda jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish dolzarb masala sifatida qaraladi.

Mulkiy daromadlar ko'chmas mulk, yer uchastkalari, transport vositalari va boshqa mulk obyektlaridan olingan daromadlarni o'z ichiga oladi. Bunday daromadlar ko'p hollarda aholining qo'shimcha moliyaviy manbai sifatida xizmat qilganligi bois, davlat byudjeti shakllanishida ham salmoqli o'rin egallaydi. Shu bilan birga, mulkiy daromadlarning rasmiy ro'yxatdan o'tkazilmaganligi, yashirilganligi va noto'g'ri hisobga olinishi soliq bazasini toraytiradi va davlat byudjeti uchun yo'qotishlarga olib keladi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda soliq tizimini raqamlashtirish va shaffoflikni oshirish bo'yicha bir qator islohotlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, mulkiy daromadlarni soliqqa tortish va hisobini yuritish mexanizmlarini zamonaviy talablarga moslashtirish hali ham muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Ushbu maqolada mavjud mexanizmning afzalliklari va kamchiliklari aniqlanib, ilg'or xorijiy tajribalar asosida milliy tizimni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish bo'yicha milliy va xalqaro tajriba o'ziga xos jihatlarga ega. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, Prezident farmonlari, Davlat soliq qo'mitasining rasmiy ma'lumotlari milliy normativ-huquqiy asosni tashkil etadi. Ayniqsa, PF-60-sonli Farmon asosida qabul qilingan 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi soliq tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab bergan.

Mahmudov N., Karimov A. va boshqa mahalliy olimlarning asarlari mulkiy daromadlarni soliqqa tortish nazariyasi va buxgalteriya hisobi amaliyoti bo'yicha muhim o'rin tutadi. Ularning asarlari orqali ushbu sohadagi mavjud yondashuvlar,

metodlar va muammolar tahlil qilindi.

Xorijiy tajriba sifatida IMF, OECD va Jahon Banki tomonidan tayyorlangan soliq boshqaruvi bo'yicha tahliliy hisobotlar chuqur o'rganildi. Ularda rivojlangan mamlakatlarda mulkiy daromadlarni aniqlash va nazorat qilishning raqamlashtirilgan tizimlari, elektron reyestrlar va onlayn monitoring mexanizmlarining samaradorligi alohida ta'kidlanadi.

Metod sifatida maqolada quyidagi asosiy usullar qo'llanildi:

- Normativ-huquqiy tahlil: mavjud qonunchilik asoslari o'rganildi;
- Qiyosiy tahlil: O'zbekiston va rivojlangan davlatlar tajribasi solishtirildi;
- Statistik tahlil: 2020–2024-yillardagi mulkiy daromadlardan tushgan soliq tushumlari tahlil qilindi;
- Ekspert intervyulari va so'rovnomalar: soha mutaxassislari fikrlari umumlashtirildi;
- Amaliy tajriba tahlili: Davlat soliq qo'mitasi amaliy faoliyati o'rganildi.

Ushbu manbalar va metodlardan foydalanish orqali maqolada mulkiy daromadlarni soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda O'zbekistonda mulkiy daromadlarni to'liq aniqlash, rasmiylashtirish va soliqqa tortish mexanizmlari to'liq ishlamaydi. Ko'pchilik jismoniy shaxslar ko'chmas mulkni ijaraga berish, yer uchastkalarini foydalanishga topshirish bo'yicha rasmiy shartnomalar tuzmaydi yoki haqiqiy qiymatni past ko'rsatadi. Bu esa yashirin iqtisodiy faoliyatning o'sishiga va davlat byudjeti yo'qotishlariga sabab bo'lmoqda.

Shu bilan birga, soliq idoralari o'rtasida ma'lumot almashish tizimi yetarlicha avtomatlashtirilmaganligi, elektron reyestr va monitoring tizimlarining zaifligi nazorat samaradorligini pasaytiradi.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, yagona elektron

platformalar, real vaqt rejimida ishlovchi monitoring tizimlari va barcha mulkiy bitimlarni raqamlashtirish orqali yashirin iqtisodiyotning oldi olinadi. O'zbekistonda ham shu yo'nalishda raqamlashtirish, axborot tizimlarini integratsiyalash va aholiga qulay interfeyslar yaratish zarur.

MUHOKAMA

O'tkazilgan tadqiqotlar va tahlillar asosida aniqlanishicha, hozirgi kunda jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish bo'yicha O'zbekistonda mavjud tizimning samaradorligi qator sabablar bois kutilgan natijani bermayapti. Avvalo, huquqiy asoslarning ayrim jihatlari aniq belgilangan bo'lsa-da, amaliyotda ularni to'liq amalga oshirishda qiyinchiliklar mavjud.

Bir tomondan, aholining mulkiy daromadlarini rasmiy ro'yxatdan o'tkazishga bo'lgan qiziqishi past darajada, chunki aksariyat hollarda bitimlarni yashirish yoki norasmiy kelishuv orqali soliqqa tortilishni oldini olishga harakat qilinadi. Shu sababli, davlat soliq organlari uchun bunday yashirin faoliyatni aniqlash va nazorat qilish murakkab bo'lib qolmoqda.

Ikkinchi tomondan, mulkiy daromadlarni nazorat qilishda foydalaniladigan hisob-kitob tizimlari yetarlicha avtomatlashtirilmagan va ba'zi hollarda inson omiliga bog'liq xatoliklar sodir bo'lmoqda. Soliq organlari, notariuslar, banklar va ko'chmas mulk agentliklari o'rtasida ma'lumot almashish bir butun integratsiyalashgan tizim asosida emas, alohida-alohida yuritilmoqda. Bu esa ma'lumotlarning to'liq va haqqoniy bo'lishiga xalaqit beradi.

Xorijiy tajribaga murojaat qiladigan bo'lsak, rivojlangan davlatlarda mulkiy daromadlar bo'yicha barcha hujjatlar va bitimlar elektron shaklda real vaqt rejimida ro'yxatga olinadi. Maxsus davlat reyestrlarida bitim tafsilotlari va ijara yoki boshqa daromad manbalari ochiq va shaffof yuritiladi. Shu bilan birga, soliq to'lovchilar uchun qulay elektron deklaratsiya va monitoring xizmatlari yaratilgan.

O'zbekistonda ham ushbu yo'nalishda quyidagi amaliy choralar juda muhimdir:

- elektron ko'chmas mulk reyestrini to'liq shakllantirish va barcha bitimlarni majburiy elektron rasmiylashtirish;

- soliq organlari, banklar, notariuslar va boshqa tashkilotlar o'rtasida yagona integratsiyalashgan axborot platformasini yaratish;
- soliq to'lovchilarga qulay elektron xizmatlar va mobil ilovalar ishlab chiqish;
- aholining soliq madaniyatini oshirish, tushuntirish ishlarini tizimli tashkil qilish.

Bularning barchasi mulkiy daromadlarni yashirish imkoniyatlarini kamaytiradi, davlat byudjeti uchun barqaror tushum manbaini ta'minlaydi va iqtisodiyotning rasmiylashuv darajasini oshiradi.

XULOSA

Yuqorida o'rganilgan natijalar va tahlillar asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

Birinchidan, mulkiy daromadlar – jismoniy shaxslar uchun qo'shimcha moliyaviy resurs manbai bo'lishi bilan birga, davlat byudjeti tushumlarini ko'paytirishda asosiy manbalardan biridir. Shu sababli, bu daromadlarni rasmiylashtirish va soliqqa tortishni takomillashtirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, mavjud tizimda mulkiy daromadlarni aniqlash va nazorat qilish bo'yicha qator kamchiliklar mavjud bo'lib, ularni bartaraf etish uchun zamonaviy texnologiyalar va raqamlashtirilgan tizimlarni keng joriy etish zarur.

Uchinchidan, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, elektron reyestr, onlayn monitoring, real vaqt rejimida ma'lumot almashish va qulay elektron xizmatlar mulkiy daromadlarni yashirish imkoniyatlarini deyarli yo'q qiladi. O'zbekistonda ham bunday yondashuvni amaliyotga tatbiq etish iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, aholiga soliqqa oid tushuntirish ishlarini kuchaytirish, soliq madaniyatini oshirish va qonunchilikni yanada mukammallashtirish mulkiy daromadlarni soliqqa tortish tizimining samaradorligini oshiradi.

Shu asosda quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- mulkiy daromadlar bo'yicha yagona elektron reyestrni yaratish va barcha bitimlarni majburiy ro'yxatga olish;
- soliq organlari, notariuslar, banklar va boshqa idoralar o'rtasida yagona ma'lumot almashish platformasini ishlab chiqish va joriy etish;
- mulkiy daromadlarni hisoblash va nazorat qilish jarayonlarini to'liq raqamlashtirish va avtomatlashtirish;
- aholiga qulay onlayn xizmatlar va elektron deklaratsiya imkoniyatlarini yaratish;
- soliq madaniyatini oshirish bo'yicha muntazam axborot-tushuntirish ishlarini olib borish.

Mazkur chora-tadbirlar amaliyotga tatbiq etilsa, jismoniy shaxslarning mulkiy daromadlarini soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirish orqali davlat byudjeti tushumlari oshadi, yashirin iqtisodiyot qisqaradi va moliyaviy boshqaruvda shaffoflik ta'minlanadi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni.
3. Mahmudov N. Soliq nazorati va boshqaruvi. – Toshkent: Moliyachi, 2023.
4. Karimov A. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
5. Davlat soliq qo'mitasining rasmiy hisobotlari va statistik ma'lumotlari.
6. OECD Tax Policy Studies, 2023.
7. World Bank Tax Reports, 2023.
8. IMF Tax Administration Report, 2022.
9. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy ma'lumotlari.